

Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genezy i założeń rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji oraz jej praktycznego zastosowania ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych w takich działaniach. Inżynieria przymusowej migracji stała się bezprecedensową formą nacisku, za pomocą której Federacja Rosyjska realizuje swoje interesy geopolityczne. Wykorzystywanie tego narzędzia przez ten kraj jest faktem, a nie pozbawioną dowodów empirycznych teorią spiskową, jak uważa część analityków związanych z instytucjami Unii Europejskiej. Porównanie przebiegu exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 dowodzi, że co najmniej od czasów zimnej wojny Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, a następnie Federacja Rosyjska – na podstawie nowatorskiego podejścia do problemów bezpieczeństwa i teorii konfliktów w nauce wojskowej – wypracowały skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji, czyniąc z nich narzędzie destabilizowania państw i wymuszania korzystnych dla siebie ustępstw politycznych.

Słowa kluczowe migracja, wojna hybrydowa, Federacja Rosyjska, służby specjalne, Unia Europejska.

*Dziś przeżywamy okres największego w dziejach Rosji wzmożenia pierwiastka
dywersyjnego, rozkładowego oddziaływania na państwa ościenne
i liczenia na dezorganizujące metody słowa mówionego i drukowanego¹.*

Włodzimierz Bączkowski,
Uwagi o istocie siły rosyjskiej.

*Kto szybciej opracuje model rozpadu i chaotyzacji społeczeństw innych niż jego własne,
ten zwycięży w tej skomplikowanej grze o budowę
nowych stosunków międzynarodowych, nowych społeczeństw i nowej filozofii życia.
Chaos to broń różnorodnego zastosowania².*

Aleksander Dugin,
О новом мировом беспорядке.

Celem artykułu jest przedstawienie genezy i założeń rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji oraz jej praktycznego zastosowania, ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych w takich działaniach. Według politolog Kelly Greenhill, związanej z instytucjami naukowo-badawczymi sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych Ameryki, pod pojęciem inżynierii przymusowej migracji (ang. *coercive engineered migration*) należy rozumieć transgraniczny ruch ludności, który jest inspirowany przez jedno państwo, a następnie poddawany manipulacji w taki sposób, aby spowodować polityczne, wojskowe, gospodarcze i inne ustępstwa ze strony państwa docelowego lub grupy takich państw. Środki stosowane do zainicjowania transgranicznego ruchu ludności mogą być liczne i różnorodne³. Ich przeanalizowanie może być podstawą do sformułowania następujących tez:

¹ Fragment artykułu W. Bączkowskiego (1905–2000), polskiego sowietologa i publicysty. Zob. W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1938, nr 4, s. 17.

² Fragment wypowiedzi Aleksandra Dugina, rosyjskiego filozofa i geopolityka. Zob. А. Дугин, *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporjadke> [dostęp: 1 XII 2021].

³ Zob. K.M. Greenhill, *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, nr 10, z. 1, s. 6–21; tenże, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010, s. 13; tenże, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, nr 9, z. 1, s. 116–159; tenże, *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, nr 96, z. 6, s. 23–36; tenże, *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power*

1. Inżynieria przymusowej migracji w ujęciu rosyjskim na ogół jest traktowana jako niewojskowy środek walki lub jedna z technologii geopolitycznych (opisanej dalej).
2. Przebieg exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 wskazuje na to, że od czasów zimnej wojny ZSRR, a następnie jego sukcesorka – Federacja Rosyjska (FR) wypracowały skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji, wykorzystując ją jako narzędzie służące do osłabiania poszczególnych państw lub pomagające wymusić korzystniejsze dla siebie ustępstwa polityczne.
3. Przygotowaniem i realizacją inżynierii przymusowej migracji zajmują się zarówno rosyjskie organy bezpieczeństwa, jak i służby specjalne państw znajdujących się w sojuszu z FR.

Do tej pory nie powstało żadne kompleksowe opracowanie na temat użycia przez Rosję masowej migracji jako broni. W zachodniej literaturze przedmiotu, nie wyłączając obszernych opracowań wspomnianej Kelly Greenhill, można znaleźć jedynie szczątkowe informacje. Co więcej, część analityków neguje nawet sam fakt militaryzacji migracji przez FR. Zwolennikiem tej tezy jest m.in. Alex Schmid z think tanku International Centre for Counter-Terrorism w Hadze. Twierdzi on, że ustalenia dotyczące np. wykorzystania kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 przez FR do zdestabilizowania państw członkowskich UE to niepoparta żadnymi dowodami empirycznymi teoria spiskowa⁴. Z kolei urzędnik Komisji Europejskiej Hans Schoemaker dopuszcza wprawdzie możliwość, że FR mogła częściowo spowodować napływ imigrantów do Europy, jednak, według niego był to jedynie efekt uboczny prowadzonych przez nią działań, a nie zaplanowana operacja⁵.

Podstawą źródłową niniejszego artykułu są dokumenty sporządzone przez amerykańskie służby specjalne i inne instytucje państwowe, a także publikacje uczelni wyższych, think tanków i organizacji pożytku publicznego. Cennym uzupełnieniem są również informacje zawarte w wywiadach, artykułach

to Hurt in International Politics, K.M. Greenhill, P. Krause (red.), Oxford 2018, s. 204–228; tenże, *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (red.), Oxford 2019, s. 259–289.

⁴ A.P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, s. 5 [dostęp: 1 XII 2021].

⁵ H. Schoemaker, *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?* „Militaire Spectator” 2019, nr 7–8, s. 361–364, 373.

prasowych, nagraniach audiowizualnych, rozprawach i wspomnieniach byłych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. Źródłem wiedzy były także publikacje autorstwa rosyjskich ekspertów związanych ze służbami specjalnymi, siłami zbrojnymi, a zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym. Należy jednak pamiętać, że badania naukowe nad służbami specjalnymi mają wiele ograniczeń, które wynikają z niejawnego charakteru części prowadzonych przez nie działań lub z zamierzonych przedsięwzięć dezinformacyjnych. Największym ograniczeniem, szczególnie w badaniach nad bieżącą działalnością służb specjalnych, jest dostęp do bazy źródłowej. To powoduje, że wykorzystanie materiałów prasowych, oficjalnych oświadczeń służb oraz innych szczątkowych informacji może prowadzić do błędnych wniosków i ocen⁶. Związane z tym ryzyko można częściowo ograniczyć przez zastosowanie perspektywy historycznej w badaniach nad współczesną aktywnością rosyjskich służb wywiadowczych i powiązanych z nimi podmiotów, co zostało uczynione w tym artykule. Dzięki perspektywie historycznej można przeanalizować ciągłość struktury organizacyjnej i sposoby działania tych służb⁷. Znając historię działalności rosyjskich służb, można – przynajmniej częściowo – określić jej współczesne kierunki oraz środki i metody zastosowane do realizacji określonych przedsięwzięć.

⁶ K. Kraj, *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, nr 8, s. 178–179.

⁷ Opinię tę potwierdza m.in. gen. mjr KGB Oleg Kaługin, który nadzorował prowadzenie operacji wywiadowczych w Stanach Zjednoczonych. W wywiadzie pod znamienym tytułem *KGB póki co nie zmienia zasad*, który został opublikowany 20 VI 1990 r., powiedział on, że metodologia pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa jest taka sama jak 50 lat temu i nadal opiera się na instrukcjach operacyjnych Ochrony, tj. Oddziału Ochrony Porządku i Bezpieczeństwa Państwowego – policji politycznej Imperium Rosyjskiego, oraz na założeniach „starej szkoły stalinowskiej”. Zob. O. Калугин, *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990, s. 34–35. Por. А.П. Фролов, *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003, s. 16–39. Według płk. Siergieja Mironienki (funkcjonariusz operacyjny I Zarządu Głównego KGB i Służby Wywiadu Zagranicznego, doktor nauk historycznych) Rosjanie na pewno hołdują tej historycznej i organizacyjnej ciągłości w dziedzinie działalności wywiadowczej. Mironienko podkreśla, że podstawowe umiejętności w zakresie pracy operacyjnej zdobył od starszych kolegów, którzy pełnili służbę w Głównym Zarządzie Kontrwywiadu „Smiersz” Ludowego Komisariatu Obrony ZSRR. Dlatego też, jego zdaniem, współcześni funkcjonariusze rosyjskich organów bezpieczeństwa są w prostej linii spadkobiercami czekistów. Ci z kolei, według rosyjskiego uczonego, przejęli zasady pracy operacyjnej od Korpusu Żandarmów i Ochrony. Mironienko podkreśla, że zarówno przedstawiciele carskiej policji politycznej, jak i współcześni mu funkcjonariusze mają właściwy dla Rosjan, ogólnonarodowy typ psychiczny, w znacznym stopniu determinujący styl i metody pracy operacyjnej rosyjskich służb specjalnych. Zob. K. Kraj, *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017, s. 127.

Geneza rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji

Inżynieria przymusowej migracji wywodzi się z sowieckiej koncepcji tzw. wywiadu aktywnego lub środków (działań) aktywnych. Były to specjalne, ofensywne przedsięwzięcia zgodne z interesami ZSRR i innych państw bloku komunistycznego⁸, polegające na wywieraniu wpływu, czyli oddziaływaniu za pomocą właściwie dobranych metod i środków na różne dziedziny życia politycznego, ekonomicznego i społecznego w krajach demokratycznych, demaskowaniu zamiarów państw uznanych za wrogie oraz przeciwdziałaniu ich planom politycznym, ekonomicznym i wojskowym, paraliżowaniu i osłabianiu działalności antykomunistycznej i minimalizowaniu efektów wojny psychologicznej, kompromitowaniu partii, stronnictw, ugrupowań politycznych oraz ich przywódców i działaczy, których aktywność uznano za wrogą, dezinformowaniu przeciwnika i prowadzeniu dywersji wobec określonych osób, grup i organizacji związanych z wrogo nastawionymi ośrodkami oraz wykonywaniu innych specjalnych czynności zleconych przez przywództwo ZSRR⁹.

Termin „środki (działania) aktywne” stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu. Znaczenie tego pojęcia nie ograniczało się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmowały działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Co więcej, były uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji¹⁰. Potwierdza to gen. mjr Oleg Kaługin, który pełnił służbę jako oficer operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960–1964), a następnie był zastępcą rezydenta KGB ds. wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965–1970) i korespondentem Radia Moskwa¹¹. W wywiadzie opublikowanym w styczniu 1998 r.

⁸ W nomenklaturze wywiadu PRL środki aktywne nosiły nazwę „przedsięwzięcia inspiracyjno-dezinformacyjne”.

⁹ С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, в: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 422–423; Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970, s. 51–53; F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015, s. 341.

¹⁰ S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, s. 236–237. Por. United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986, s. 14, 82–83.

¹¹ L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 206.

na antenie amerykańskiej telewizji informacyjnej CNN Kaługin powiedział m.in.:

(...) główną misją wywiadu, zgodnie z wytycznymi sowieckich przywódców, było ostrzeganie kierownictwa kraju przed konfliktem zbrojnym. Jak wiadomo, sowieckie przywództwo miało obsesję na punkcie potencjalnego zachodniego ataku na Związek Sowiecki. Z tego powodu wywiadowi dano wszystko, czego tylko zapragnął, aby mógł dostarczać informacje o nadchodzących wydarzeniach. Należy podkreślić, że istniała także druga, bardzo ważna strona sowieckiej działalności wywiadowczej, którą nie zaważalbym się określić mianem serca i duszy sowieckiego wywiadu. Była to działalność wywrotowa. Nie pozyskiwanie danych wywiadowczych, ale dywersja: środki aktywne mające na celu osłabienie Zachodu, wbicie klinów we wszelkiego rodzaju sojusze społeczności zachodniej, zwłaszcza NATO. Czyniono to po to, aby siać niezgodę między sojusznikami, osłabić USA w oczach mieszkańców Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, uczynić Amerykę bardziej podatną na gniew i nieufność innych narodów, a tym samym przygotować grunt na wypadek, gdyby wojna rzeczywiście wybuchła. W prowadzeniu takich działań wywiad sowiecki nie miał sobie równych. Operacje KGB, które polegały na inspirowaniu wszelkiego rodzaju kongresów pokojowych, festiwali młodzieżowych, ruchów kobiecych i związkowych, a także kampanii przeciwko amerykańskim rakietom w Europie, broni neutronowej, rozpowszechnianiu wszelkiego rodzaju fałszerstw i sfabrykowanych materiałów (np. że AIDS został wymyślony przez CIA), były wymierzone w polityków, społeczność akademicką i ogół społeczeństwa. To była naprawdę ogólnoswiatowa działalność, często nie tylko finansowana, lecz prowadzona lub sterowana przez KGB. Miała na celu militarne, gospodarcze i psychologiczne osłabienie Zachodu¹².

Potwierdzeniem opinii, że źródłem teorii i praktyki współczesnej rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji były sowieckie środki (działania) aktywne, jest przebieg operacji polegającej na spowodowaniu migracji sowieckich Żydów do Stanów Zjednoczonych w celu zdestabilizowania panujących stosunków społecznych. W latach 70. XX w. władze ZSRR, aby ograniczyć skutki tzw. poprawki Jacksona-Vanika¹³, zezwoliły na migrację 5250 sowieckich

¹² *Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 1 XII 2021]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora (przyp. red.).

¹³ Poprawka złożona przez demokratów Henry'ego Jacksona i Charlesa Vanika do Kodeksu handlowego Stanów Zjednoczonych z 1974 r., która uzależniała utrzymywanie przez USA normalnych stosunków handlowych z „gospodarkami nierynkowymi” (ang. *nonmarket economies*)

Żydów do Stanów Zjednoczonych. W ramach tej operacji pozwolono wyjechać najbardziej zatwardziałym przestępcom odsiadującym wyroki w sowieckich więzieniach i koloniach karnych. Część z nich po „nawróceniu” na judaizm osiedliła się w Brighton Beach, jednej z dzielnic nowojorskiego Brooklynu, która zyskała miano „Małej Odessy”. Wśród sowieckich przestępców wysłanych do Stanów Zjednoczonych znajdował się Jewsiej Agron, kryminalista z Leningradu. Przybył on do Nowego Jorku 8 października 1975 r., a następnie w Brighton Beach stworzył dużą organizację przestępczą zajmującą się ściąganiem haraczu z rosyjskojęzycznych emigracyjnych przedsiębiorców, napadami na sklepy jubilerskie, nielegalnymi transakcjami brylantami i złotem. Dochody z tej przestępczej działalności sięgały rocznie ok. 100 mln dolarów. W wyniku walki o strefy wpływów Agron został zastrzelony 4 maja 1995 r. W wyniku działalności Agrona w Stanach Zjednoczonych powstała rosyjska przestępczość zorganizowana, która, według dyrektora FBI Louisa J. Freeha, była największym i długotrwałym zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego tego kraju¹⁴. O prawdziwości tej opinii świadczyło też to, że również współcześnie rosyjski aparat bezpieczeństwa wykorzystuje rosyjskie zorganizowane grupy przestępcze jako narzędzia w działalności wywiadowczej i do wywierania wpływu politycznego. Ich członkowie odpowiadają za przeprowadzenie licznych cyberataków, organizowanie przemytu ludzi i towarów, a nawet dokonywanie zabójstw na polityczne zamówienie Kremla. Przestępczy proceder jest też źródłem „czarnej gotówki”¹⁵.

Podobny przebieg, choć na znacznie większą skalę, miała operacja o kryptonimie „Bravo”, która polegała na zainicjowaniu migracji obywateli Kuby do Stanów Zjednoczonych w celu zdestabilizowania sytuacji na wschodnim wybrzeżu. Operacja, znana jako exodus Kubańczyków z portu Mariel do Miami (ang. *Mariel Boatlift*, hiszp. *éxodo del Mariel*), trwała od 1 kwietnia do 19 listopada 1980 r. Została z powodzeniem przeprowadzona przez kubańskie służby

od przestrzegania przez rządy tych krajów prawa obywateli do emigracji. Zob. A. Mania, *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej, styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003, s. 143–144; J. Mertus, *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004, s. 29.

¹⁴ J.O. Finckenauer, E.J. Waring, *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998, s. 72, 75–76; K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 274–275.

¹⁵ *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, January 10, 2018*, Washington 2018, s. 5, 54–56. Szerzej na ten temat zob. M. Galeotti, *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [dostęp: 1 XII 2021].

wywiadowcze na polecenie Fidela Castro, przywódcy socjalistycznej Republiki Kuby¹⁶. Nie można wykluczyć, że operacja o kryptonimie „Bravo” mogła być realizowana za pełnym przyzwoleniem kierownictwa politycznego ZSRR i z udziałem jego aparatu bezpieczeństwa. Jej podobieństwo do działań podjętych przez Sowietów w latach 70., zwłaszcza w aspekcie wykorzystania elementu przestępczego do destabilizacji życia społecznego we wrogim państwie, jest uderzające. Ponadto, począwszy od lat 70. wywiad kubański podlegał całkowitemu nadzorowi KGB, co oznaczało, że przeprowadzenie tak poważnego przedsięwzięcia nie mogło się odbyć bez wiedzy i aprobaty Kremla.

W okresie zimnej wojny prowadzenie polityki zagranicznej i działalności wywiadowczej na rzecz socjalistycznej Kuby i zarządzającej nią partii komunistycznej znajdowało się w kompetencjach pięciu instytucji:

- 1) Departamentu Głównego Stosunków Międzynarodowych Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento General de Relaciones Exteriores del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DGRE),
- 2) Departamentu ds. Ameryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento América del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DA),
- 3) Departamentu ds. Środkowego Wschodu i Afryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento de Medio Oriente y África del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DMOA),
- 4) Zarządu Informacji Wywiadowczej Rewolucyjnych Sił Zbrojnych Kuby (hiszp. Departamento de la Información de Inteligencia de las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Cuba, DIIFAR),
- 5) Generalnej Dyrekcji Wywiadu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (hiszp. Dirección General de Inteligencia del Ministerio del Interior de Cuba, DGI)¹⁷.

Rewolucja kubańska, trwająca od 26 lipca 1953 r. do 1 stycznia 1959 r., zmieniła podejście ZSRR i krajów bloku wschodniego do Ameryki Łacińskiej.

¹⁶ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism, February 26, March 4, 11, and 12, 1982*, Washington 1982, s. 162; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988, s. XXXI–XXXII.

¹⁷ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, s. 10 [dostęp: 1 XII 2021].

Czechosłowacka Republika Socjalistyczna i ZSRR szybko nawiązały stosunki gospodarcze, dyplomatyczne i wojskowe z nowym reżimem, na którego czele stał Fidel Castro. Podjęto także działania mające na celu nawiązanie współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Ścisła kooperacja służb specjalnych Kuby i ZSRR została po raz pierwszy omówiona podczas wizyty Raúla Castro w Moskwie w lipcu 1960 r. Raúl Castro, który nadzorował pracę kubańskiego wywiadu, wysoko cenił skuteczność KGB i służb bezpieczeństwa krajów bloku socjalistycznego. Postulował, aby Moskwa wysłała do Hawany specjalistów ds. wywiadu i kontrwywiadu w celu przeszkolenia kadry kierowniczej kubańskiego aparatu bezpieczeństwa. Koncentrując się na bliskiej współpracy z krajami obozu socjalistycznego, które w porozumieniu z ZSRR potajemnie udzielały Kubie pomocy w postaci broni i sprzętu wojskowego, Fidel Castro osobiście nadzorował tworzenie służb bezpieczeństwa i wywiadu¹⁸. W pierwszym okresie wiodącą rolę w budowie struktur kubańskich służb wywiadowczych odgrywała czechosłowacka Służba Bezpieczeństwa (czes. Státní bezpečnost, StB), co z czasem spotkało się z nieprzychylną reakcją KGB. Po klęsce inwazji w Zatoce Świń (17–19 kwietnia 1961 r.) dokonanej z inspiracji Stanów Zjednoczonych, podczas której StB nie sprostało postawionym zadaniom, Czesi zostali pozbawieni przez Sowietów wpływu na służby kubańskie¹⁹. Początkowo poufne kontakty pomiędzy przywództwem sowieckim i kubańskim odbywały się za pośrednictwem oficera wywiadu KGB Aleksandra Iwanowicza Szitowa (Aleksejewa), który przebywał na Kubie pod przykrywką korespondenta TASS, a po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy tymi krajami – jako doradca sowieckiej ambasady na Kubie. Od 12 czerwca 1962 r. do 15 stycznia 1968 r. Szitow pełnił funkcję ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego ZSRR na Kubie. Stanowisko to otrzymał dzięki osobistemu wstawiennictwu Fidela Castro. Komitet Centralny ZSRR zatwierdził plan współpracy z Republiką Kuby opracowany przez kierownictwo zaprzyjaźnionych służb wywiadowczych. W planie uwzględniono systematyczne konsultacje, wysyłanie niezbędnej liczby doradców na Kubę, dostarczanie specjalnego sprzętu, a także szkolenie oficerów wywiadu kubańskiego w placówkach KGB. W ciągu pierwszych trzech lat współpracy ok. 100 czołowych kubańskich funkcjonariuszy – w tym José Abrahantes Fernández (minister spraw wewnętrznych w latach 1985–1989), Ramiro Valdés Menéndez (wiceprzewodniczący Rady Państwa w okresie od 20 grudnia 2009 r. do 10 października 2019 r.) i Fabián Escalante (m.in. dyrektor Centralnego Zarządu Politycznego MSW w latach 1985–1989) – zostało przeszkolonych w ZSRR z teorii

¹⁸ В. Величко, *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013, s. 267.

¹⁹ J. Koura, R.A. Waters, *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, nr 43, s. 72–89.

i praktyki wywiadu i kontrwywiadu. Szkolenie dotyczyło przede wszystkim znajomości form i metod pracy operacyjnej amerykańskich służb specjalnych. Sowieccy oficerowie wywiadu, którzy nielegalnie spędzili ponad 20 lat w Stanach Zjednoczonych, byli wykładowcami i instruktorami²⁰. Według informacji wywiadowczych CIA z czerwca 1964 r., w siedzibie DGI stale przebywało pięciu doradców sowieckich, których obecność utrzymywano w tajemnicy. Mieli oni bezpośrednie kontakty z dyrektorem generalnym DGI oraz oficerami pełniącymi służbę w Departamencie Nielegalnym (hiszp. Departamento Ilegal), który zajmował się prowadzeniem agenturalnej działalności wywiadowczej z pozycji nielegalnych. Ich działalność polegała na pozyskiwaniu informacji oraz organizowaniu przedsięwzięć o charakterze dywersyjnym i sabotażowym²¹. Według ustaleń Amerykanów DGI, którą kierował wówczas Manuel Piñero Losada (1933–1998), należała do pięciu najlepszych służb wywiadowczych na świecie, po KGB, CIA, Mossadzie i MI6. Kubański wywiad miał szczególną wartość dla Sowietów ze względu na duże możliwości pracy operacyjnej na terytorium Stanów Zjednoczonych, ponieważ jego oficerowie jako akredytowani dyplomaci mieli pełną swobodę poruszania się po tym kraju, podczas gdy emisariusze ZSRR i innych państw z bloku sowieckiego byli objęci zakazem poruszania się dalej niż w promieniu 40 km wokół Nowego Jorku i Waszyngtonu. W 1970 r. zespół doradców z KGB kierowany przez gen. Wiktora Siemionowa został wysłany na Kubę w celu oczyszczenia DGI z oficerów i agentów uważanych przez KGB za antysowieckich. Losada, coraz bardziej rozczarowany doborem pracowników DGI przez Sowietów, został usunięty ze stanowiska dyrektora i zastąpiony przez prosowieckiego José Méndez Cominchesa. W ten sposób DGI zostało podporządkowane KGB. Oficerowie sowieccy mieli dostęp do sieci agenturalnej DGI. Kierownictwo DGI musiało również konsultować plany działań operacyjnych z KGB, a Siemionow i jego następcy nadzorowali budżet kubańskiego wywiadu, który zatwierdzano w Moskwie²².

Nielegalna migracja obywateli Kuby do Stanów Zjednoczonych była dla władz amerykańskich poważnym wyzwaniem od 1959 r. Kubańczycy, korzystając z usług przemytników, próbowali opuścić wyspę i przedostać się do tego kraju

²⁰ В. Величко, *От Лубянки до Кремля...*, s. 267–268; F. Escalante, *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

²¹ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, s. 4–5 [dostęp: 1 XII 2021].

²² Tamże, s. 24; J. Richelson, *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986, s. 211; T.A. Latner, *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018, s. 116.

drogą morską, najczęściej na prowizorycznych tratwach. Chętnie korzystali także z bezpośrednich lotów do Miami²³. Pod koniec lat 70. XX w. gospodarka kubańska, ściśle powiązana z krajami RWPG i uzależniona od pomocy z ZSRR, zaczęła dotkliwie odczuwać sowieckie zaangażowanie w wojnę w Afganistanie i embargo handlowe nałożone przez Stany Zjednoczone. Spowodowało to znaczny wzrost napięcia wewnętrznego w kraju i serię spektakularnych uciezek Kubańczyków za granicę²⁴. Kiedy 21 kwietnia 1980 r. ponad 10 tys. Kubańczyków ubiegających się o azyl polityczny przedostało się na teren ambasady Republiki Peru w Hawanie, Castro nakazał tymczasowe usunięcie strażników kubańskich pilnujących misji dyplomatycznej i ogłosił, że wyda dysyidentom, którzy przedostali się do ambasady Peru, wizy wyjazdowe. W raporcie dla Podkomisji Wywiadu Izby Reprezentantów z 31 stycznia 1980 r. Kubańskie Centrum Analityczne CIA ostrzegało, że działanie reżimu Castro może spowodować masową emigrację Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych, mające na celu zmniejszenie ich niezadowolenia wynikającego z pogarszającej się sytuacji gospodarczej kraju. Ostrzeżenia CIA zostały jednak zignorowane przez administrację prezydenta Jamesa Cartera (1977–1981). Ostatecznie kraje Ameryki Łacińskiej i Stany Zjednoczone zgodziły się przyjąć 10 tys. uchodźców, a władze Kostaryki zorganizowały dwa razy dziennie loty z Hawany do San Jose, skąd uchodźcy mogli wyjechać do innych krajów. W ten sposób kraj opuściło 7,5 tys. Kubańczyków. Po dwóch dniach Castro zawiesił loty i zażądał, aby wszyscy uchodźcy sami udali się do krajów, w których planowali się osiedlić. W związku z tym tysiące łodzi wycieczkowych z Miami wpłynęło do portu Mariel na Kubie, aby zabrać uchodźców i przewieźć ich na amerykańskie wybrzeże. Kubańczycy uczestniczący w tym procederze byli zaskoczeni dobrze zorganizowaną akcją. Amerykańskie łodzie były eskortowane przez kubańskie kanonierki aż do samego portu w Mariel. Wśród członków załóg znajdowali się także przedstawiciele kubańskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Wręczali oni funkcjonariuszom kubańskich władz listy z nazwiskami ich krewnych i przyjaciół, którzy mieli zostać zabrani z Kuby. Jednak załogom łodzi i statków powiedziano, że w zamian za każdego wskazanego przez nich uchodźcę muszą zabrać ze sobą co najmniej cztery osoby wskazane przez administrację Castro. W ten sposób na łodziach płynących do amerykańskich wybrzeży znaleźli się wypuszczeni z kubańskich więzień szczególnie groźni przestępcy, pacjenci zakładów psychiatrycznych i emeryci.

²³ J. Duany, *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, nr 11, s. 69–103.

²⁴ A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, s. 213–233.

Niedługo po tym, jak pierwsi emigranci z Kuby wylądowali na Florydzie, prezydent James Carter stwierdził, że Stany Zjednoczone przyjmą ich z otwartym sercem i otwartymi ramionami. Jednak euforia panująca wśród urzędników z Waszyngtonu i dziennikarzy była krótkotrwała. To, co początkowo wydawało się zwycięstwem Stanów Zjednoczonych, stało się poważnym problemem. Wielu kapitanów powracających z Kuby zgłaszało, że nie mogą odnaleźć krewnych, a także nie mogą opuścić Kuby, jeśli nie zabiorą ludzi wyselekcjonowanych przez administrację reżimu. Od 21 kwietnia do 26 września 1980 r., kiedy Kuba zamknęła port w Mariel, ok. 124 tys. uchodźców dotarło do Key West na Florydzie. Żaden z nich nie miał dokumentów uprawniających do wjazdu na terytorium Stanów Zjednoczonych, a 1/5 z nich to były osoby, które odsiadywały wyroki w więzieniu. Wiele osób aresztowanych na Kubie za pospolite przestępstwa zostało zatrzymanych przez lokalną policję, która zagroziła im więzieniem, jeśli nie opuszczą kraju. Po zaewidencjonowaniu ich na lokalnych posterunkach przez siły bezpieczeństwa, zostali przewiezieni do obozu El Mosquito w Mariel. Inną grupą docierającą do Stanów Zjednoczonych byli przestępcy, którzy na Kubie odsiadywali karę więzienia za ciężkie zbrodnie. Nagły napływ uchodźców zmusił amerykańskie władze do podjęcia nadzwyczajnych środków. Gubernator Florydy Bob Graham ogłosił stan wyjątkowy, a rząd federalny utworzył kilka obozów, w których uchodźcy przeszli badania lekarskie. Dane każdego z nich były dokładnie weryfikowane przez służby migracyjne, FBI i CIA. Osoby z przeszłością kryminalną zostały umieszczone w Federalnym Zakładzie Karnym w Talladega w stanie Alabama, gdzie oczekiwały na postępowanie deportacyjne. W połowie maja FBI aresztowało trzy osoby poszukiwane za piractwo lotnicze. W dniu 1 czerwca 1980 r. grupa ponad 300 Kubańczyków wydostała się z ośrodka relokacji uchodźców w Fort Chaffee w stanie Arkansas. Demolowali sklepy oraz podpalali budynki i samochody na ulicach. Kiedy wojsko przeszukało ośrodek, w którym wcześniej przebywali, skonfiskowało znaczną ilość broni domowej roboty. Była to jedna z wielu konfrontacji pomiędzy funkcjonariuszami organów ścigania a uchodźcami protestującymi przeciw opóźnieniom w przesiedleniu. Brutalne zamieszki wybuchły również w obozie dla uchodźców znajdującym się w bazie sił powietrznych Eglin w Fort Walton Beach na Florydzie. Tam z kolei grupa 200 Kubańczyków rzucała cegłami i kamieniami w żandarmerię wojskową oraz przerwała ogrodzenie. Po walce policja ujęła 68 podejrzanych o podżeganie do buntu i umieściła ich w lepiej zabezpieczonym ośrodku. Chociaż Biały Dom ogłosił, że podżegacze zamieszek i przestępcy nie będą mogli pozostać w Stanach Zjednoczonych, urzędnicy nieoficjalnie przyznawali, że Castro prawdopodobnie nie pozwoli im wrócić do ojczyzny. Gdyby te osoby zostały zmuszone do powrotu do ojczyzny, to zgodnie z nową ustawą o uchodźcach, uchwaloną zaledwie

pięć tygodni przed exodusem, musiałyby wykazać, że miały „uzasadnioną obawę przed prześladowaniami”.

W Stanach Zjednoczonych procedura weryfikacyjna była niepraktyczna, gdyż polegała na indywidualnym rozpatrywaniu każdego przypadku, co przy liczbie 124 tys. imigrantów bardzo spowalniało cały proces. Identyfikacja była niezwykle trudna, ponieważ uchodźcy, którzy dotarli do Miami, nie mieli wiz ani innych dokumentów podróży. Stwierdzono, że 24 tys. kubańskich uchodźców spędziło w więzieniach ponad 15 dni, ale z nieoficjalnych danych wynikało, że dotyczy to nawet 40 tys. przybyłych osób. Szok kulturowy i poczucie izolacji po ich przybyciu do Stanów Zjednoczonych przyczyniły się do chaosu i wzrostu liczby przestępstw. Na przykład między lipcem a wrześniem 1980 r. uchodźcy, którzy pragnęli wrócić do domu, prawie co tydzień uprowadzali na Kubę samolot pasażerski. W odpowiedzi na te wydarzenia Castro ogłosił 18 września 1980 r., że dokona ekstradycji wszystkich kubańskich porywaczy do Stanów Zjednoczonych. Kubańscy przestępcy dokonywali morderstw, gwałtów i rabunków w amerykańskich miastach, w których się osiedlili. W Stanach Zjednoczonych stali się znani z używania broni dużego kalibru, brawury i okrucieństwa. W ciągu 11 miesięcy po ich przybyciu 66 z nich zostało aresztowanych w Miami za zabójstwo, a 72 za zabójstwo kwalifikowane (morderstwo). W rzeczywistości wskaźnik zabójstw wśród uchodźców był pięciokrotnie wyższy niż wskaźnik wśród ogółu ludności Miami²⁵.

Zeznania uchodźców oraz ustalenia CIA i FBI pozwoliły na częściowe zrekonstruowanie kulis operacji, która została zaplanowana, przygotowana i przeprowadzona przez uzależniony od Moskwy kubański wywiad. Według Amerykanów operacją kierował Napoleon Vilaboa, oficer DGI, który rozgłaszał w hiszpańskojęzycznych audycjach radiowych w Miami, że port Mariel jest otwarty. W dniu 19 kwietnia 1980 r. Vilaboa wszedł na pokład łodzi Ochún w Miami Beach i poprowadził na Kubę pierwszą flotyllę ponad 40 statków. Wrócił po odebraniu córki i ciotki²⁶. W operacji brali także udział funkcjonariusze i agenci związani z Havanatur Travel Agency. Od początku lat 70. XX w. kubańskie służby wywiadowcze (zwłaszcza DGI) wyraźnie zintensyfikowały swoje działania przeciw społecznościom emigracyjnym na Florydzie, w Nowym Jorku i New Jersey. Wielu kubańskich agentów przeniknęło do różnych organizacji emigracyjnych i grup biznesowych oraz do lewicowych organizacji

²⁵ Za: L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985, s. 163–166; K. Dupes Hawk i in., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014, s. 3–9, 29–49 i nast.; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989, s. 91–92.

²⁶ J.O. Tamayo, *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift*, *Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010 r., <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [dostęp: 1 XII 2021].

politycznych i think tanków. Jednym z podmiotów wykorzystywanych do pozyskiwania agentury wśród kubańskiej emigracji było biuro podróży Havanatur Travel Agency, panamska firma z Miami mająca monopol na wykonywanie lotów przewożących kubańskich emigrantów ze Stanów Zjednoczonych ponownie na Kubę. Biuro, kierowane przez płk. Carlosa Alfonsa, zidentyfikowanego przez Departament Stanu USA jako funkcjonariusz DGI, prowadziło kontrolę operacyjną osób podróżujących na Kubę i informowało Hawanę o tych, którzy zasługiwali na dalszą uwagę. Działalność biura została zdemaskowana i 31 grudnia 1979 r. Havanatur Travel Agency zostało wydalone z terytorium Stanów Zjednoczonych. W przygotowanie exodusu z Mariel do Miami byli również zaangażowani funkcjonariusze i agenci kubańskiego wywiadu: płk Jorge De Bassa, ppłk Fernando Fuentes Cova (American Airways Charter), kpt. Fernando Lastra, kierujący działaniami aktywnymi DGI w USA i na Karaibach, płk Charles Romeu (American Airways Charter), Juan Carbonell (Sekcja Interesów Kuby Ambasady Czechosłowackiej w USA), Orestes Aleman (Cuban American Enterprises), Albor Ruiz (Brygada Antonio Maceo) oraz Jose Ignacio Marquez, Rafael Correa, Marcos Raul Correa i Estevan Martin²⁷.

Amerykańskie agencje bezpieczeństwa ustaliły, że wśród uchodźców znalazła się grupa osób, która została zwerbowana przez DGI jako tzw. agenci dezinformatorzy. Ich zadaniem było dezorganizowanie działalności FBI i innych amerykańskich służb przez przekazywanie fałszywych wiadomości dotyczących rzekomych „misji” realizowanych na terytoriów Stanów Zjednoczonych i nazwisk potencjalnych kontaktów. Kolejną grupą przybyłą na kontynent byli tajni współpracownicy DGI. Mieli oni zostać zaangażowani w działania aktywne polegające na dezintegrowaniu kubańskich organizacji emigracyjnych, demoralizowaniu i terroryzowaniu amerykańskiego społeczeństwa. Środkiem do tego była dystrybucja narkotyków, prowokowanie konfliktów na tle rasowym wśród Meksykanów, Portorykańczyków i Afroamerykanów, prowadzenie działań sabotażowych i dywersyjnych oraz działalność szpiegowska obejmująca wywiad polityczny i naukowo-techniczny²⁸.

²⁷ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, s. 32–33. Szerzej na temat wykorzystania emigrantów i turystów jako agentury przez DGI oraz o kontaktach tej służby z kubańskimi agencjami emigracyjnymi zob. Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence. *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, s. 4 [dostęp: 1 XII 2021].

²⁸ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, s. 266; L. Bittman, *The KGB and Soviet-Disinformation...*, s. 167; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives...*, s. 93.

Jednym z agentów, który z inspiracji DGI znalazł się w Miami, był Mario Estebes Gonzales. Początkowo należał do Związku Młodych Komunistów (hiszp. Unión de Jóvenes Comunistas) – organizacji młodzieżowej Komunistycznej Partii Kuby, a następnie podjął pracę w kubańskim MSW. Przybył on do Stanów Zjednoczonych w czerwcu 1980 r., ale dopiero w listopadzie 1981 r. został aresztowany pod zarzutem handlu narkotykami. W momencie zatrzymania przez straż przybrzeżną u wybrzeży Florydy przewoził łodzią 2,5 tys. funtów marihuany. Podczas przesłuchania w Federalnym Sądzie Okręgowym w Miami zeznał, że był jednym z ok. 3 tys. agentów wysłanych do Stanów Zjednoczonych podczas exodusu w 1980 r. Powiedział też, że jego pierwszym zadaniem było dołączenie do Alpha 66, radykalnej grupy paramilitarnej, opozycyjnej wobec reżimu Castro, która początkowo była finansowana i szkolona przez CIA. W organizacji spędził 2,5 miesiąca i w tym czasie dokonał sabotażu sprzętu i zatopił dwie łodzie warte tysiące dolarów. Później Gonzales otrzymał polecenie zaangażowania się w handel narkotykami. Do czasu aresztowania często podróżował na Kubę, głównie łodziami motorowymi, i dostarczał kubańskim urzędnikom od 2 do 3 mln dolarów pochodzących z handlu narkotykami. Fundusze zebrane w ten sposób przez rząd kubański służyły głównie do zdobycia „twardej waluty”, potrzebnej dla kubańskiej gospodarki oraz do finansowania wywrotowych ruchów lewicowych w Ameryce Łacińskiej²⁹.

To, co początkowo wydawało się poważnym błędem reżimu Castro, w dłuższej perspektywie okazało się jego wielkim sukcesem. Przez wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji sowieccy i kubańscy komuniści osiągnęli następujące cele:

- przynajmniej czasowe złagodzenie wewnętrznych napięć w kraju, z którymi borykał się rząd Castro, co udało się osiągnąć po opuszczeniu Kuby przez grupę najbardziej rozczarowanych, zgorzkniałych i nieproduktywnych ekonomicznie obywateli,
- wywołanie poważnych problemów w amerykańskich miastach oraz skuteczne podważenie pozytywnego do tej pory wizerunku kubańskiej emigracji, utrwalonej w amerykańskiej opinii publicznej, a także spowodowane wzrostu napięcia na tle rasowym i etnicznym – jako skutek

²⁹ Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983, s. 35–37, 41; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 167; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, s. 230–231. Szerzej na temat Alpha 66 i jej związków z CIA zob. A. McPherson, *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence” 2018, nr 31, z. 2, s. 390–409; K. McElrath, *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015, s. 65–83.

- wydalenia tysięcy przestępców z Kuby i umieszczenia ich w Stanach Zjednoczonych,
- obciążenie budżetu Stanów Zjednoczonych w wyniku pojawienia się 124 tys. uchodźców. Rząd federalny wydał ponad 600 mln dolarów na przesiedlenia, bony żywnościowe i pomoc medyczną dla uchodźców; konieczność odseparowania groźnych kubańskich przestępców od reszty społeczeństwa kubańskiego przez umieszczenie ich w więzieniach spowodowała dalszy wzrost kosztów,
 - zyskanie przez kubańskie służby wywiadowcze olbrzymiego zaplecza niezbędnego do prowadzenia w Stanach Zjednoczonych kolejnych operacji o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym, a także zdobycie ważnego źródła finansowania swojej działalności, jakim były dochody z handlu narkotykami,
 - zaangażowanie się amerykańskich agencji wywiadowczych w neutralizowanie działań destabilizacyjnych podjętych przez Castro, skutkujące osłabieniem aktywności Stanów Zjednoczonych na innych kierunkach polityki zagranicznej ukierunkowanej na powstrzymywanie ekspansji ZSRR³⁰.

Inżynieria przymusowej migracji wykorzystana przez Castro spowodowała stopniowe wprowadzanie zmian w polityce migracyjnej Stanów Zjednoczonych. W 2014 r. doszło do ocieplenia relacji między Waszyngtonem a Hawaną. W kolejnym roku otwarto amerykańską ambasadę na Kubie i po 70 latach nieobecności pojawił się tam z wizytą amerykański sekretarz stanu John Kerry. Zmiany w polityce zagranicznej obu państw i normalizacja stosunków spowodowały wzmożoną migrację Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych. Było to spowodowane wzrostem liczby Kubańczyków obawiających się, że Stany Zjednoczone zmienią swoją dotychczasową politykę przywilejów wobec kubańskich uchodźców. Administracja amerykańska próbowała uniknąć kolejnego exodusu z wyspy, dlatego zapewniała, że zmian w polityce imigracyjnej nie będzie. Jednak w styczniu 2017 r. prezydent Obama ogłosił wycofanie się z polityki „mokrej stopy, suchej stopy” (ang. *wet foot, dry foot*), zgodnie z którą każdy Kubańczyk zatrzymany na morzu był zawracany na wyspę, a ten, któremu udało się stopą dotknąć amerykańskiego brzegu, otrzymywał prawo pobytu w Stanach Zjednoczonych³¹. Wzrosła również liczba osób zaliczonych do kategorii „nie-dopuszczeni (ang. *inadmissible*) do wjazdu na terytorium USA”. Ujęto w niej

³⁰ L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 166.

³¹ A. Bartnik, *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, nr 2, s. 57.

również osoby, których stan zdrowia nie spełniał kryteriów przyjętych w amerykańskim prawie imigracyjnych, lub takie, które weszły w konflikt z prawem³².

Inżynieria przymusowej migracji jako technologia geopolityczna w rosyjskiej polityce zagranicznej w XXI wieku

Pomimo rozpadu ZSRR politykę FR wobec Zachodu nadal można określić mianem zimnej wojny, w której nad elementami porozumienia przeważają czynniki konfliktu. W opinii Władysława Surkowa, wieloletniego doradcy prezydenta Władimira Putina i twórcy doktryny „suwerennej demokracji”, FR może przetrwać tylko przez nieustanne poszerzanie własnych granic. Prowadząc ekspansjonistyczną politykę zagraniczną, może też skutecznie ograniczać wszelkie napięcia społeczne spowodowane trudnościami wewnętrznymi. Według Surkowa FR dokonuje tego przez „projekcję chaosu” do państw ościennych, co pozwala jej podejmować działania mające na celu skonsolidowanie własnego społeczeństwa i kreowanie podziałów wśród obcych. Jako przykład realizacji założeń tak rozumianej polityki zagranicznej Surkow wskazuje aneksję Półwyspu Krymskiego. Zintegrowanie rosyjskiego społeczeństwa powiodło się przez spowodowanie chaosu w sąsiednim kraju, czyli w Ukrainie. Surkow podkreśla również, że negatywna reakcja Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych na interwencję Moskwy w Ukrainie ma dowodzić, że Zachód ma świadomość tego, że państwo rosyjskie nie zatraciło swoich imperialnych zapędów³³.

Oceny rosyjskiej polityki zagranicznej formułowane w instytucjach NATO w pełni potwierdzają tę opinię. W raporcie pt. *NATO 2030. Zjednoczeni dla nowej ery* z 25 listopada 2020 r., przygotowanym przez grupę ekspertów na zlecenie sekretarza generalnego NATO Jensa Stoltenberga, zawarto stwierdzenie, że głównym wyzwaniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego u progu trzeciej dekady XXI w. jest zaostrzenie geopolitycznej rywalizacji pomiędzy mocarstwami, które przejawia się w eskalacji sporów o terytorium, zasoby i wartości. W opinii twórców raportu, którego celem jest określenie kierunku nowej strategii bezpieczeństwa (koncepcji strategicznej NATO) mającej zastąpić zdezaktualizowany dokument z 2010 r., główne zagrożenie militarne dla NATO

³² Tamże, s. 67.

³³ В. Сурков, *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-del-sya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [dostęp: 1 XII 2021].
Artykuł został napisany przed 24 lutego 2022 r. i wkroczeniem wojsk rosyjskich na teren Ukrainy (przyp. red.).

w perspektywie co najmniej do 2030 r. będzie stanowić FR. Według natowskich ekspertów próby zbudowania konstruktywnego partnerstwa z tym krajem, podejmowane przez NATO po zakończeniu zimnej wojny, zostały przez niego odrzucone. Począwszy od drugiej połowy lat 90. XX w. FR rozwijała konwencjonalne siły zbrojne i rozbudowywała arsenał nuklearny. To posłużyło jej do podjęcia działań zmierzających do odzyskania kontroli nad państwami, które powstały w wyniku dezintegracji ZSRR, przez podważanie ich suwerenności i naruszanie integralności terytorialnej. Rewizjonistyczna polityka FR doprowadziła do gwałtownego pogorszenia stosunków z NATO i wpłynęła negatywnie na bezpieczeństwo obszaru euroatlantyckiego. Następstwem tej polityki było: rozpoczęcie przez FR wojny w Osetii Południowej, inwazja na Gruzję (6–16 sierpnia 2008 r.), anektowanie Półwyspu Krymskiego (20 lutego – 26 marca 2014 r.) oraz zajęcie Donbasu, co nastąpiło w wyniku wojny, która wybuchła w kwietniu 2014 r. We wspomnianym raporcie podkreślono, że celem tych operacji wojskowych prowadzonych przez FR na obszarach znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie krajów członkowskich NATO było stworzenie zależnego od niej systemu państw satelickich oraz stref zamrożonych konfliktów, stanowiących potencjalne źródła destabilizacji wschodniej flanki NATO. Równocześnie FR podjęła działania zmierzające do zwiększenia aktywności militarnej we wschodniej części Morza Śródziemnego (rozpoczęcie interwencji wojskowej w Syrii 30 września 2015 r.), na Morzu Barentsa, Morzu Bałtyckim, Morzu Czarnym i na Dalekiej Północy. Zyskała tam możliwości, dzięki którym jest w stanie przeciwdziałać dostępowi lub odmówić uzyskania dostępu (ang. *Anti-Acces/Area Denial*) do obszarów kluczowych dla bezpieczeństwa państw NATO. Autorzy raportu stwierdzają również, że FR regularnie narusza przestrzeń powietrzną i swobodę żeglugi na Atlantyku. Podjęła też próby zdobycia przyczółków w Afryce (Libia, Republika Burundi, Republika Sudanu, Republika Środkowej Afryki) za pośrednictwem działających tam prywatnych firm wojskowych³⁴. W raporcie wskazano również, że FR poza aktywnością militarną opracowała i już wykorzystwała niekonwencjonalne środki, które zagrażają zarówno bezpieczeństwu poszczególnych członków NATO, jak i stabilności oraz spójności całego NATO i w ten sposób podważa wiarę w jego demokratyczne instytucje. W opinii natowskich ekspertów FR ciągle doskonali hybrydowe metody walki (ang. *hybrid warfare*), co powoduje, że pole konfliktu znajduje się poza granicami pokoju i wojny, w tzw. szarej strefie (ang. *grey zone*).

³⁴ NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 25 [dostęp: 1 XII 2021].

Zaatakowane w ten sposób państwo napotyka trudności w uzyskaniu konsensusu decyzyjnego w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa (m.in. uniemożliwia to zastosowanie konwencji haskich z 18 października 1907 r. lub artykułu 5 Traktatu Północnoatlantyckiego z 4 kwietnia 1949 r.³⁵).

W rozumieniu ekspertów NATO hybrydowe metody walki przybierają postać działań kinetycznych (śmiercionośnych) i niekinetycznych (nieśmiercionośnych). Należą do nich: działalność wywrotowa i terrorystyczna, środki umożliwiające prowadzenie operacji w cyberprzestrzeni, dokonywanie sankcjonowanych przez państwo zabójstw przy wykorzystaniu broni chemicznej, stosowanie przymusu politycznego, ekonomicznego oraz zmasowane użycie dezinformacji, propagandy i innych narzędzi służących do naruszania suwerenności krajów członkowskich NATO, a także do ich osłabiania od wewnątrz. Są to zmodyfikowane środki aktywne, których stosowania FR nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem nowoczesnych technologii informatycznych i odrodzeniem geopolityki, stanowiącej naukową i ideologiczną podstawę tego rodzaju działań³⁶.

Jednym z tych niekonwencjonalnych środków jest inżynieria przymusowej migracji. Rozważania na temat jej wykorzystania pojawiły się w jawnie publikowanym rosyjskim piśmiennictwie wojskowym w drugiej dekadzie XXI w. Podobnie jak w ZSRR, tak i we współczesnej Rosji „nauka wojskowa” to usystematyzowany zbiór wiedzy o wojnie, przygotowaniu sił zbrojnych i społeczeństwa do wojny oraz sposobach jej prowadzenia. Nauka wojskowa obejmuje również prawa rządzące walką zbrojną. Te prawa odzwierciedlają zależność przebiegu i rezultatu wojny oraz walki zbrojnej od stosunków: ekonomicznych, moralno-politycznych, naukowo-technicznych i militarnych potencjałów walczących stron³⁷. Rosyjscy analitycy i dowódcy wojskowi zgodnie podkreślają, że środek

³⁵ Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r. (DzU z 2000 r. nr 87 poz. 970).

³⁶ NATO 2030. *United...*, s. 16–17. Literatura dotycząca działań rosyjskich postrzeganych przez pryzmat amerykańskiej koncepcji hybrydowych metod walki jest obszerna. Zob. dla przykładu: *Terrorism: Commentary on Security Documents*, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2016; *Terrorism: Commentary on Security Documents*, t. 146: *Russia's Resurgence*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2017; O. Fridman, *Russian „Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*, Oxford 2018; M. Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019; *Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics*, O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce (red.), Boulder 2019; B. Najžer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020; S. Jasper, *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

³⁷ А.П. Горкин, *Военный энциклопедический словарь*, т. 1, Москва 2001, s. 296–300; А.Э. Сердюков, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007, s. 135.

ciężkości współczesnych konfliktów przesunął się w kierunku zintegrowanego użycia tzw. środków niewojskowych, stosowanych przy wsparciu sił zbrojnych³⁸. Środki niewojskowe (ros. *невоенные меры*) to ogół konkretnych działań stosowanych przez państwo w sytuacji, w której zachodzi konieczność uzupełnienia lub zastąpienia walki zbrojnej, ukierunkowanych na realizację określonego celu. Użycie środków niewojskowych leży w kompetencjach wszystkich instytucji i organów realizujących zadania w zakresie wewnętrznej i zewnętrznej polityki państwa. Środki niewojskowe przyjmują formę działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, prawnym, informacyjno-psychologicznym, informacyjno-technicznym, humanitarnym i w sferze duchowej. Służą one osiągnięciu celów politycznych przy minimalnym wpływie militarnym na wroga, przez zneutralizowanie jego wojskowego i gospodarczego potencjału za pomocą oddziaływania informacyjnego i presji psychologicznej, przy aktywnym wsparciu wewnętrznej opozycji oraz przy wykorzystaniu działań sabotażowych i partyzanckich. W tym przypadku ogromnego znaczenia nabiera masowe, planowe oddziaływanie na świadomość obywateli państwa – będącego obiektem agresji – za pośrednictwem globalnej sieci Internet. Zasoby informacyjne stały się jedną z najskuteczniejszych broni, a ich powszechne stosowanie pozwala w ciągu kilku dni zdestabilizować sytuację wewnętrzną danego kraju³⁹.

Lektura dostępnych opracowań autorstwa rosyjskich ekspertów wskazuje, że zintegrowane użycie środków niewojskowych następuje w ramach technologii geopolitycznych (ros. *геополитические технологии*). Jest to złożony system bezpośredniego lub pośredniego, zintegrowanego, kombinacyjnego zastosowania różnych środków niewojskowych (zarówno miękkich, jak i twardych) przez aktorów państwowych oraz niepaństwowych do kontrolowania i zarządzania państwem, grupą państw lub sojuszami polityczno-militarnymi, służących zrealizowaniu długofalowych celów geopolitycznych na poziomie państwowym, międzypaństwowym, regionalnym i globalnym, przy niskich kosztach politycznych, ekonomicznych i moralnych. Jak wskazują rosyjscy wojskowi, technologie geopolityczne, takie jak: strategia kontrolowanego chaosu, terroryzm, kolorowe rewolucje, zamachy stanu i „interwencje humanitarne”, stanowią substytut bezpośredniej ekspansji militarnej. Są to bardziej elastyczne, adaptacyjne techniki agresji, które umożliwiają zrealizowanie danego celu geopolitycznego,

³⁸ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 1–3; М.А. Гареев, Н.И. Турко, *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 1, s. 4–10.

³⁹ *Военная мысль в терминах и определениях*, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (red.), Москва 2018, s. 123.

w sytuacji gdy miękkie instrumenty i metody oddziaływania nie dają pożądanego rezultatu⁴⁰.

Jak już wspomniano, jedną z technologii geopolitycznych jest inżynieria przymusowej migracji, której wykorzystanie zostało scharakteryzowane przez przewodniczącego Kolegium Ekspertów Wojskowych⁴¹ gen. mjr. Aleksandra Władimirowa w wydanej w 2012 r. monografii pt. *Podstawy ogólnej teorii wojny*, w rozdziale *Technologie geopolityczne jako nowe operacyjne środki wojny*⁴². Warto przypomnieć, że w 2012 r. praca Władimirowa została rekomendowana przez gen. mjr. Pawła Kriażewa, eksperta w Rosyjskiej Radzie Spraw Międzynarodowych, jako podręcznik dla słuchaczy wyższych szkół wojskowych i innych uczelni oraz kadry kierowniczej instytucji rządowych FR. W opinii Kriażewa opracowanie zawiera opis nowych koncepcji pojawiających się w rosyjskiej myśli wojskowej oraz instrukcje ich praktycznego zastosowania⁴³. W ujęciu Władimirowa wojna to główny proces dotyczący ludzkiej egzystencji, w którym walka zbrojna to tylko jedno z narzędzi. Celem wojny jest pokój, czyli taki system zarządzania światem, w którym zwycięska strona ma możliwość wiecznego i całkowitego wykorzystania strategicznych efektów swojego zwycięstwa, w tym niekontrolowanego korzystania z wszystkich zasobów pokonanego przeciwnika. Według gen. Władimirowa jednym z narzędzi w tak rozumianej wojnie są też migracje ludności, określane przez niego jako „strumienie” lub „przepływy ludzkie” (ros. *антропопотоки*). Stanowią one jedno z największych wyzwań dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw europejskich. W opinii Władimirowa złożyło się na to kilka przyczyn:

⁴⁰ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, nr 4, s. 103–104, 109.

⁴¹ Kolegium Ekspertów Wojskowych (ros. Коллегия военных экспертов) to pozarządowa organizacja o charakterze naukowo-badawczym, która powstała w 1997 r. Jest związana z Rosyjską Radą Spraw Międzynarodowych. Zajmuje się prowadzeniem badań naukowych w zakresie wojskowości, strategii i polityki bezpieczeństwa FR, organizowaniem międzynarodowych i krajowych konferencji, seminariów i okrągłych stołów dotyczących tematów bezpieczeństwa międzynarodowego, regionalnego i narodowego, przygotowaniem projektów, koncepcji i doktryn, organizowaniem kursów i szkoleń dla personelu wojskowego, sporządzaniem operacyjnych analiz i opracowań naukowych na temat istotnych wydarzeń politycznych i społecznych, przygotowaniem zaleceń i opinii dla władz państwowych i sił zbrojnych FR. Zob. *Коллегия военных экспертов*, <http://ir.russiancouncil.ru/organisations/kollegiya-voennykh-ekspertov/> [dostęp: 1 XII 2021].

⁴² А.И. Владимирова, *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012, s. 494 i nast.

⁴³ П.Н. Кряжев, *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, nr 1, s. 84.

1. Polityka wielokulturowości, wbrew oczekiwaniom urzędników państw Europy Zachodniej, zawiodła, gdyż okazało się, że imigranci i uchodźcy pomimo podjęcia prób asymilacji z rdzenną ludnością tworzą nowe społeczności, które wykształcają własną, odmienną od europejskiej, kulturę. Te społeczności rozpoczęły absorbcję terytoriów państw zachodnich. Co więcej, oficjalna państwowa polityka tolerancji we Francji, Niemczech, Anglii i Włoszech doprowadziła do wymazania chrześcijańskiej cywilizacji Zachodu w Europie, czyli w kolebce jej rozwoju, przez obce grupy etniczne. To początek globalnej i geopolitycznej katastrofy, której konsekwencje negatywnie wpłyną na przyszłą historię ludzkości.
2. Migracja do Europy przybrała formę agresji, która postawiła rdzennych mieszkańców w sytuacji konieczności walki o przetrwanie. Jak podkreśla gen. Władimirow, inwazja obcych grup etnicznych bez wątpienia spowoduje w Europie gwałtowne zaostrzenie nastrojów nacjonalistycznych rdzennej ludności, co z kolei doprowadzi do likwidacji wszelkich liberalnych instytucji i powrotu faszyzmu.
3. Jako zjawisko masowe migracje ludności są nie do powstrzymania. Skierowanie fali emigrantów do dowolnego kraju przez zastosowanie manipulacji powoduje całkowitą destabilizację, a nawet zniszczenie państwa i narodu. Dlatego inspirowanie i kontrolowanie przepływu wielkich rzesz ludzi jest rodzajem nowoczesnej wojny asymetrycznej i najpotężniejszą bronią strategiczną naszych czasów.

Wykorzystanie tej „broni” umożliwia:

- zburzenie granic politycznych, a w dalszej perspektywie – granic gospodarczych i kulturowych,
- rozbite integralności terytorialnej państwa narodowego, co prowadzi do utraty jego dotychczasowego statusu geopolitycznego i regionalnego,
- zniszczenie kultury, wartości i sposobu życia danego narodu, a w konsekwencji – jego wymazanie z historii.

Generał Władimirow uważa również, że skuteczne zastosowanie inżynierii przymusowej migracji jest uwarunkowane wdrożeniem wielu przedsięwzięć, m.in.:

- stworzeniem warunków umożliwiających napływ i osiedlenie się na terytorium wrogiego państwa niewielkiej, lecz bardzo aktywnej mniejszości lub grupy etnicznej,
- przygotowaniem przyczółku, który następnie umożliwi dyslokację głównej fali migracji na terenie nieprzyjaciela,

- zwiększeniem strumienia emigrantów i zintensyfikowaniem ich działań przez stworzenie w ich ojczystym kraju warunków uniemożliwiających stabilną egzystencję.

Generał Władimirow podkreśla też, że zwycięstwo w wojnie asymetrycznej z zastosowaniem inżynierii przymusowej migracji jest możliwe tylko w przypadku wykorzystania takich czynników kulturowych i psychologicznych, jak:

- syndrom prostego człowieczeństwa,
- litość silnych wobec słabych,
- nienawiść słabych wobec silnych⁴⁴.

Odwołując się do tych czynników, rosyjski wojskowy sugeruje, że integralnym elementem inżynierii przymusowej migracji jest humanitaryzm. Bardzo często masowe migracje ludności przekształcają się w kryzysy humanitarne, dlatego osoby, które zostały zmuszone do zmiany miejsca zamieszkania w warunkach konfliktów, katastrof naturalnych lub z innych przyczyn, zaliczają się do grup najbardziej potrzebujących pomocy humanitarnej. Na fundamentalnych wartościach humanitarnych, takich jak: człowieczeństwo, godność, uczciwość, solidarność, niezależność i respektowanie prawa międzynarodowego, jest oparta oficjalna polityka UE. Obejmuje ona trzy elementy: pomoc w nagłych wypadkach, pomoc żywnościowa oraz pomoc świadczona emigrantom, uchodźcom i osobom wysiedlonym. Zgodnie z *Konsensusem europejskim w sprawie pomocy humanitarnej* (Dz. Urz. UE C 136 z 11 V 2012 r.) humanitaryzm to jedna z czterech podstawowych zasad udzielania pomocy humanitarnej, która oznacza, że ludzkie cierpienie musi się spotkać z reakcją w każdych okolicznościach, ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w najtrudniejszym położeniu w danej społeczności⁴⁵.

W opracowaniach rosyjskich wojskowych pojęcie humanitaryzmu zostało przedstawione jako środek walki informacyjnej. Metody jego wykorzystania scharakteryzował Aleksander Szarapow, absolwent Wojskowej Akademii Politycznej im. Lenina w Moskwie, który w latach 1967–1995 pełnił służbę w armii rosyjskiej (obecnie jest pracownikiem naukowym Zabajkalskiego Uniwersytetu

⁴⁴ А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны...*, s. 500–503; tenże, *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «зачистка» Европы*, „Военно-промышленный курьер” 2015, nr 45, s. 8.

⁴⁵ F. Kaczmarek, *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, s. 415; K. Kot-Majewska, *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (red.), Warszawa 2016, s. 205–225.

Państwowego)⁴⁶. Według niego pod pretekstem niesienia pomocy humanitarnej dokonano militaryzacji humanitaryzmu. To spowodowało, że humanitaryzm przekształcił się w:

- instrument interwencji zbrojnej w sprawy suwerennych państw, prowadzonej przez ważnych graczy geopolitycznych w celu realizacji strategicznych interesów, takich jak: tworzenie własnej infrastruktury wojskowo-politycznej, gospodarczej i informacyjno-ideologicznej na terytorium oddziaływania,
- rodzaj technologii geopolitycznej, który polega przede wszystkim na udzieleniu aktywnego wsparcia informacyjnego prowadzonej akcji w celu nadania jej legalnego charakteru. Jest to realizowane pod pretekstem ochrony praw człowieka, wartości humanitarnych lub zapobieżenia katastrofie na terenach konfliktów religijnych, etnicznych, społecznych i międzynarodowych⁴⁷. W drugiej dekadzie XXI w. w rosyjskiej teorii i praktyce walki informacyjnej pojawiły się określenia „technologie humanitarne” oraz „akcje humanitarne”, które zastąpiły termin „miękką siłą”. W opinii autorów raportu estońskiego Policyjnego Urzędu Bezpieczeństwa (est. Kaitsepolitseiamet, KAPO) ten zabieg ma na celu doprowadzenie do zmiany postrzegania działań podejmowanych przez FR na Zachodzie jako zagrożenie⁴⁸. Pojęcia „technologie humanitarne” oraz „akcje humanitarne” oznaczają działania ukierunkowane na wywieranie wpływu na jednostki i społeczeństwa przez stosowanie technik racjonalnej perswazji oraz psychologicznej manipulacji. Oprócz działań informacyjnych w zakresie tych pojęć znajduje się wykorzystanie następujących środków: programowanie neurolingwistyczne, psychosomatyczne, kontrola farmakologiczna, inne narzędzia techniczne. Technologie humanitarne bazują na dorobku m.in. takich nauk, jak: psychologia, antropologia społeczna, językoznawstwo, etnografia, religioznawstwo⁴⁹.

Po przeanalizowaniu opracowań przygotowanych przez rosyjskich wojskowych można wysnuć wniosek, że inżynieria przymusowej migracji może być stosowana nie tylko jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego

⁴⁶ Zob. Шарапов Александр Константинович, <http://m.zabgu.ru/php/person.php?id=704> [dostęp: 1 XII 2021].

⁴⁷ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий...*, s. 105–106.

⁴⁸ „Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021”, 2021, s. 8.

⁴⁹ А.В. Рудаков, С.В. Устинкин, *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 4, s. 33–37.

zdestabilizowania, lecz także jako element walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej danego kraju lub grupy państw. Rozważania na ten temat zawiera opracowanie pt. *Współczesne scenariusze prowadzenia wojen informacyjnych i ich rezultaty*, którego autorami są ppłk Siergiej Gołubczikow i płk Władimir Nowikow z Wojskowej Akademii Wojsk Rakietowych Strategicznego Przeznaczenia im. Piotra Wielkiego w Bałaszyce k. Moskwy. Pod pojęciem scenariusza wojny informacyjnej autorzy rozumieją krótki i spójny opis form i sposobów działania oraz sił i środków oddziaływania informacyjnego z uwzględnieniem miejsca, czasu i przestrzeni, zarówno w ramach przygotowań do walki informacyjnej, jak i podczas jej trwania, zgodnie z panującą sytuacją. Wśród sześciu takich scenariuszy omawianych przez autorów znajduje się scenariusz „inwazji szarańczy”, który zakłada, że:

(...) kreowanie sytuacji rewolucyjnej i bezpośrednie użycie sił zbrojnych wobec „państwa ofiary” nie jest konieczne. W tym przypadku planuje się stworzenie masowego, kontrolowanego napływu migrantów z różnych stron świata do „państwa ofiary”. W tym celu należy spowodować kontrolowany chaos w kilku państwach, skutkujący ciągłymi konfliktami wewnętrznymi i dużą liczbą ofiar wśród ludności cywilnej. W ten sposób na ludność tych państw jest wywierana ogromna presja, która powoduje, że ludzie masowo migrują do innego kraju wytypowanego jako „ofiara”. Aby sterować przepływem migrantów w „państwie ofierze”, są tworzone dobrze sfinansowane struktury organizacyjne, są także angażowani liczni pośrednicy i przewodnicy, którzy prowadzą działania pod stałym kierownictwem służb specjalnych. Rzesza migrantów, która jest sterowana, blokuje normalne funkcjonowanie „państwa ofiary”. Migranci domagają się świadczeń socjalnych, zajmują dworce, ulice i parki, blokują drogi, wszczynają konflikty z lokalną ludnością i policją, rozpowszechniają narkotyki na masową skalę itp. Wraz z licznymi migrantami do „państwa ofiary” przenikają oszuści, przestępcy i terroryści. W rezultacie „państwo ofiara” na dłuższy czas wypada zarówno z regionalnej, jak i światowej polityki zagranicznej, szybko pogarsza się jego sytuacja gospodarcza. Rządzący w państwie zostają zmuszeni do zajęcia się tylko sprawami wewnętrznymi. Ponadto następuje „pełzające przejmowanie państwa ofiary”, a zwłaszcza jego gospodarki, przez państwo pomocnika⁵⁰.

⁵⁰ В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 2, s. 66.

Analiza aktywności FR podejmowanej przez ten kraj w przestrzeni międzynarodowej począwszy od drugiej dekady XXI w. wskazuje, że inżynieria przymusowej migracji staje się jednym z coraz częściej wykorzystywanych środków służących do realizacji geopolitycznych interesów Kremla. Może przybierać postać zarówno bezpośredniej agresji militarnej, jak i działań aktywnych prowadzonych przez służby specjalne.

Bezpośrednia interwencja wojskowa jako narzędzie inżynierii przymusowej migracji – przykład Syrii

Podczas posiedzenia Komisji Sił Zbrojnych Senatu Stanów Zjednoczonych 1 marca 2016 r. gen. Philip M. Breedlove, głównodowodzący Połączonych Sił Zbrojnych NATO w Europie (pełnił tę funkcję od 13 maja 2013 r. do 4 maja 2016 r.), dokonał analizy hybrydowych metod walki stosowanych przez Rosję. W analizie uwzględnił przyczyny, przebieg i skutki kryzysu migracyjnego, który dotknął Unię Europejską, m.in. spowodowanego rosyjską interwencją wojskową w Syrii w 2015 r. Wskazał, że FR opracowała kolejny niekonwencjonalny sposób walki z UE i NATO poprzez użycie zmilitaryzowanej migracji (ang. *weaponizing of migration*). Podkreślił, że FR wspólnie z reżimem Baszszara al-Asada użyła emigrantów jako broni w celu sparaliżowania instytucji europejskich⁵¹. Swoją opinię gen. Breedlove uzasadnił w następujący sposób: *Użyłem określenia „militaryzacja migracji”, ponieważ nie mogę znaleźć żadnego innego powodu, dla którego Baszszar al-Asad rozpocząłby kampanię przeciwko własnemu narodowi*⁵². W opinii amerykańskiego generała, aby sterroryzować ludność cywilną i zmusić ją do wyemigrowania, wojska Al-Asada i siły rosyjskie w Syrii użyły nieprecyzyjnej broni masowego rażenia w postaci bomb beczkowych⁵³. Punkt widzenia gen. Breedlova podzielali także eksperci i politycy w Ankarze i Waszyngtonie. Uważali oni, że interwencja Rosji jest główną przyczyną wysiedlenia ponad pół miliona

⁵¹ *Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe, w: United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command, Tuesday, March 1, 2016, Washington 2016, s. 13–14.*

⁵² Tamże, s. 17.

⁵³ Tamże. Bomba beczkowa to improwizowany ładunek wybuchowy, wykonany z dużego, metalowego pojemnika w kształcie beczki, wypełnionego materiałami wybuchowymi, odłamkami, olejem lub chemikaliami, który jest zrzucony z helikoptera lub samolotu. Ze względu na dużą zawartość materiałów wybuchowych (nawet do 1 tys. kg) i niewielką celność bomby beczkowe są wykorzystywane głównie do rażenia dużych skupisk ludności cywilnej, np. obozów dla uchodźców. Zob. G.D. Koblenz, *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, nr 1, s. 1–24.

Syryjczyków. Premier Turcji Ahmet Davutoglu podkreślał, że FR (...) *zachowuje się jak organizacja terrorystyczna i zmusza cywilów do ucieczki*, przeprowadzając naloty (...) *bez jakiegokolwiek rozróżnienia pomiędzy cywilami a żołnierzami, dziećmi i osobami starszymi*⁵⁴. Wtórował mu amerykański senator John McCain, który powiedział, że prezydent Putin (...) *chce zaostrzyć kryzys uchodźczy i użyć go jako broni do podzielenia sojuszu transatlantyckiego i podważenia projektu, jakim jest Unia Europejska*⁵⁵. Fabrice Balanche, ekspert ds. Syrii na Uniwersytecie w Lyonie i członek Washington Institute for Near East Policy, oskarżył siły Rosji i Al-Asada o współpracę w ramach świadomej strategii czystek etnicznych przeciw plemionom arabskich sunnitów i innym grupom, które sprzeciwiają się syryjskiemu reżimowi. Uważa, że szpitale były priorytetowym celem dla sił Al-Asada i że niektóre rosyjskie naloty celowo je zniszczyły, aby zmusić ludność cywilną do przemieszczenia się. Dmitrij Pieskow, rzecznik prezydenta FR, zaprzeczył tym oskarżeniom. Stwierdził, że żadne szpitale nie zostały zaatakowane przez siły rosyjskie. Jednocześnie aktywiści humanitarnej organizacji pozarządowej Lekarze bez Granic zidentyfikowali rosyjskie samoloty bojowe, które zbombardowały 14 szpitali od początku 2016 r. w prowincjach Idlib i Aleppo. Większość uchodźców opuszczających Syrię była sunnitami, którzy obawiali się prześladowań ze względu na przynależność do plemion sprzeciwiających się reżimowi Al-Asada. Miliony ludzi pozostały w Turcji lub w innych pobliskich krajach w nadziei, że rząd syryjskiego dyktatora upadnie, co pozwoliłoby im na powrót do opuszczonych miejsc zamieszkania. Po zwycięstwie antyreżimowej opozycji wiosną 2015 r. część wysiedlonej ludności powróciła do kraju. Jednak we wrześniu FR rozpoczęła masowe bombardowania, aby wesprzeć Al-Asada. Sytuacja uległa zmianie na niekorzyść opozycji, co z kolei spowodowało przyspieszenie migracji syryjskich uchodźców. Pomimo rygorystycznych kontroli ze strony władz tureckich setki tysięcy osób, które już wydostały się z Syrii, porzuciły nadzieję na powrót i udały się do Europy, przede wszystkim do Niemiec. Rosyjskie naloty bojowe przyczyniły się również do wzmożenia dążeń syryjskich Kurdów. Ich celem było połączenie zdominowanego przez nich obszaru ciągnącego się wzdłuż południowej granicy Turcji z kurdyjską enklawą w północno-zachodniej Syrii i z terytorium w północno-wschodniej części Turcji, które jest kontrolowane przez kurdyjskie ugrupowania. Federacja Rosyjska wspiera syryjskich Kurdów, ponieważ – w opinii rosyjskich ekspertów – kurdyjskie dążenia narodowo-wyzwoleńcze mogą

⁵⁴ R. Synovitz, *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [dostęp: 1 XII 2021].

⁵⁵ Tamże.

spowodować zmianę granic na Bliskim Wschodzie, co w dalszej perspektywie doprowadzi do osłabienia Turcji. Za pomocą inżynierii przymusowej migracji, wynikającej ze stworzenia warunków powodujących masowe przemieszczanie się ludności na Bliskim Wschodzie, FR umocniła swoją pozycję głównego mocarstwa w tym regionie świata⁵⁶.

Inżynieria przymusowej migracji jako operacja wpływu realizowana z udziałem służb specjalnych – przykład Finlandii

Według szwedzkiej Służby Wywiadu Wojskowego i Bezpieczeństwa (szw. Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, MUST) operacje wpływu to skoordynowane i prowadzone nieoficjalnie działania, które są inicjowane przez podmiot państwowy w celu wywierania wpływu na postrzeganie zdarzeń, osób i sytuacji, podejmowanie decyzji i zachowania polityków, liderów partyjnych, całego społeczeństwa lub poszczególnych grup docelowych, np. ekspertów, dziennikarzy, aktywistów różnych organizacji i środowisk politycznych. Operacje wpływu są przeprowadzane po to, aby urzeczywistnić politykę bezpieczeństwa stosującego je państwa, głównie przez rozpowszechnianie dezinformacji, często uzupełnionej o inne działania dostosowane do realizacji danego przedsięwzięcia. Celem operacji wpływu jest też stopniowa destabilizacja innego państwa, czyli spowodowanie nieodwracalnych szkód w jego porządku publicznym przez użycie środków propagandy wywrotowej o charakterze ideologicznym i politycznym oraz tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych⁵⁷. W okresie od 1 września 2015 r. do 16 marca 2016 r. celem rosyjskiej operacji wpływu prowadzonej za pomocą inżynierii przymusowej migracji stała się Finlandia. Przebieg operacji wyczerpuje znamiona praktycznego zastosowania koncepcji opisanej przez gen. Władimirowa i innych

⁵⁶ Tamże. Por. N. Steger, *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014, s. 41; В. Лепехин, *Возможности влияния России с курдамунпотив Турции?*, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [dostęp: 1 XII 2021]. Szerzej na temat kurdyjskich dążeń narodowo-wyzwoleńczych zob. M. El Ghamari, *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 4, s. 59–76.

⁵⁷ P. Shuker, L. Topor, *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, H. Mölder i in. (red.), London 2021, s. 296; А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны” 2016, nr 3, s. 7–8.

rosyjskich wojskowych⁵⁸. Według raportu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Finlandii, opublikowanego 29 kwietnia 2016 r., miała ona następujący przebieg:

Fińsko-sowiecki/rosyjski reżim graniczny funkcjonował bez zastrzeżeń od końca lat 50. XX w. Ku wielkiemu zaskoczeniu Norwegii i Finlandii jesienią 2015 r. Rosja nagle zezwoliła obywatelom państw trzecich na przekraczanie granicy z Norwegią bez odpowiednich wiz, a od grudnia 2015 r. granicy z Finlandią. Odbywało się to na dwóch północnych przejściach granicznych i zaostrzało problem z uchodźcami. Nagłe próby zakłócenia reżimu granicznego wyglądały jak kolejne hybrydowe narzędzie do destabilizowania porządku. Ustąpiły one tak nagle, jak się rozpoczęły, pod koniec lutego 2016 r. W dniu 22 marca 2016 r. osiągnięto rosyjsko-fińskie porozumienie dwustronne. Jako tymczasowe rozwiązanie wprowadzono ograniczenia możliwości korzystania z dwóch granicznych punktów kontrolnych na północy dla wszystkich z wyjątkiem obywateli Finlandii i Rosji/Białorusi⁵⁹.

W styczniu 2016 r. fińskie agencje informacyjne STT i Yle podały, że napływ emigrantów z Bliskiego Wschodu na fińską granicę został zorganizowany przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa FR i jej formację – Służbę Pograniczną Federalnej Służby Bezpieczeństwa, przy współpracy z administracją regionu, w którym znajduje się miasto Kandalaksza. Według ustaleń fińskich agencji rosyjskie służby

⁵⁸ K. Alenius, *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (red.), Chester 2021, s. 11–18.

⁵⁹ Ministry for Foreign Affairs of Finland. *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016, s. 15–16. Według Ośrodka Studiów Wschodnich w latach 2014–2015 Finlandia zwiększyła liczbę przyjmowanych uchodźców w ramach kwot ustalonych przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (ang. United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) z 750 do 1050 osób rocznie. Nie była jednak przygotowana na bezprecedensowy wzrost liczby osób ubiegających się o azyl w 2015 r., kiedy to liczba wniosków azylowych wzrosła do 32,5 tys. (9-krotny wzrost w stosunku do 2014 r.). Z tej grupy 63 proc. osób to obywatele Iraku, 16 proc. Afganistanu, 6 proc. Somalii, 3 proc. Syrii. Z tego na granicy fińsko-rosyjskiej w regionie Laponii (przejścia Salla i Raja-Jooseppi) w 2015 r. złożono 700 wniosków azylowych, a w okresie styczeń–luty 2016 r. kolejny 1 tys. (głównie z Afganistanu, inne duże grupy stanowili obywatele Indii, Syrii i Bangladeszu). Aby ograniczyć liczbę osób starających się o azyl, Finlandia zapowiedziała zmniejszenie świadczeń, zintensyfikowała działania na rzecz odsyłania imigrantów z Iraku, Somalii i Afganistanu do krajów ich pochodzenia w ramach umów dwustronnych. Równocześnie jednak zobowiązała się przyjąć 3200 uchodźców z Grecji i Włoch oraz 600 z Turcji, co było zgodne z propozycjami Komisji Europejskiej. Zob. P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [dostęp: 1 XII 2021].

kierowały ruchem samochodowym. Decydowały o tym, który samochód ma wyjechać o danej godzinie i jak może dotrzeć do granicy. Pierwszeństwo przejazdu otrzymywały przede wszystkim rodziny z małymi dziećmi. Fotograf agencji informacyjnej STT, który znalazł się po rosyjskiej stronie granicy w mieście Salla, powiedział, że widział osoby ubiegające się o azyl. Oczekiwały one w swoich samochodach w rosyjskim mieście Alakurtti (baza lotnictwa marynarki wojennej FR), które jest oddalone o ok. 70 km od granicy. Znajdowały się tam dziesiątki samochodów z osobami ubiegającymi się o azyl, które zostały odgrozione barierami, aby umożliwić przejazd rodzinom z dziećmi. Działania prowadzone przez rosyjskie służby i organy administracji państwowej zostały potwierdzone przez fińskie władze. Według eurodeputowanych Jussiego Halla-aho i Petriego Sarvamaa FR wykorzystuje kryzys migracyjny, aby uzyskać wpływ na politykę zagraniczną Finlandii. Minister spraw zagranicznych Timo Soini spotkał się z urzędnikami na posterunkach granicznych w Laponii. Podczas wizyty potwierdził on swoje podejrzenia, że przepływ osób ubiegających się o azyl jest organizowany przez rosyjskie podmioty⁶⁰.

Wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji przez FR doprowadziło do polaryzacji poglądów opinii publicznej i stworzyło problem dla fińskich decydentów. Jego rozwiązanie, w zamian za ustępstwa, mogła zaoferować tylko Moskwa. W odpowiedzi na tysiące imigrantów przybywających do Finlandii w czasie europejskiego kryzysu migracyjnego w październiku 2015 r. w mieście Kemi powstało ugrupowanie o nazwie Żołnierze Odyń (fin. Odinin sotilaat). Jej założycielem był Mika Ranta, fiński narodowy socjalista. Celem organizacji była obrona społeczeństwa, a szczególnie kobiet narażonych na napaści na tle seksualnym ze strony muzułmańskich imigrantów. Żołnierze Odyń należeli do ruchu protestu, który sprzeciwiał się przyjęciu imigrantów. Odpowiedzią na napływ uchodźców było organizowanie masowych demonstracji, których uczestnicy domagali się zamknięcia granic. Dochodziło do gwałtownych ataków przy użyciu koktajli Mołotowa na ośrodki przyjmujące imigrantów. Wzrost liczby przybyszów wpłynął w Finlandii także na zwiększenie zagrożenia terrorystycznego ze strony fundamentalistów islamskich (według szacunków fińskiego MSW w ośrodkach recepcyjnych przebywało kilkuset uczestników walk na Bliskim Wschodzie, w tym osoby, które popełniły zbrodnie wojenne w Iraku). Żołnierze Odyń uznali, że siły policyjne są niewystarczające do zapewnienia porządku i bezpieczeństwa. Dlatego po zmroku organizowali patrole uliczne, których

⁶⁰ *Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [dostęp: 1 XII 2021].

celem było zapewnienie ochrony mieszkańcom fińskich miast⁶¹. Warto odnotować, że ruch Żołnierzy Odyna był od samego początku wspierany przez bardzo popularny w Finlandii alternatywny portal informacyjny MV-Lehti. Ranta twierdził, że należy do tajnej grupy sympatyków tego portalu, który zagwarantuje Żołnierzom Odyna tyle rozgłosu, ile będzie trzeba. Jego twórcą i właścicielem był prorosyjski aktywista Ilya Janitskin, powiązany z Janusem Putkonenem, redaktorem anglojęzycznej witryny informacyjnej DONi News Agency w Doniecku (Putkonen brał udział w rekrutacji fińskich bojowników do walki w Donbasie po stronie separatystów⁶²). Wzrost aktywności skrajnie prawicowych ugrupowań spotkał się z reakcją skrajnie lewicowej strony fińskiej sceny politycznej, co doprowadziło do jeszcze większej radykalizacji nastrojów. W styczniu koalicja organizacji młodzieżowych i grup studenckich o nazwie Socjalistyczno-Demokratyczni Studenci (fin. Sosialidemokraattiset Opiskelijat, SONK) oraz inne partie lewicowe zorganizowały kampanię mającą na celu powstrzymanie finansowania portali MV-Lehti i Uber Uutiset przez duże firmy. Zażądano od nich, aby nie umieszczały tam reklam. Według aktywistów tych organizacji fake newsy zamieszczane na wskazanych portalach podsycaly nienawiść do mniejszości narodowych, uchodźców i innych grup etnicznych⁶³.

Jak zauważyli eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich, otwarcie przez Moskwę arktycznego szlaku migracyjnego wiodącego przez Rosję do Finlandii i zorganizowanie migracji ludności z Bliskiego Wschodu było celową akcją rosyjskich władz. W ten sposób chciano skłonić Helsinki do zwiększenia wysiłków na rzecz normalizacji stosunków pomiędzy Unią Europejską a Rosją oraz do wstrzeżliwości w rozwijaniu współpracy z NATO i z innymi państwami regionu. W dniu 22 marca 2016 r. podczas wizyty prezydenta Finlandii Sauliego Niinistö w Moskwie i spotkania z prezydentem Rosji Władimirem Putinem podpisano międzyresortowe porozumienia mające na celu ograniczenie napływu imigrantów z terytorium FR do Finlandii. Duży wzrost liczby uchodźców ubiegających się o azyl na północnym odcinku granicy fińsko-rosyjskiej (od września 2015 r. do lutego 2016 r.) zmusił Finlandię do podjęcia rozmów z FR. Fińskie władze

⁶¹ T. Kotonen, *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørge, M. Mareš (red.), London 2019, s. 242–243.

⁶² *Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [dostęp: 1 XII 2021]; T. Palmén, *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [dostęp: 1 XII 2021].

⁶³ *Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [dostęp: 1 XII 2021].

obawiały się, że FR za pomocą inżynierii przymusowej migracji może podjąć próbę pogłębienia największego w powojennej historii kryzysu migracyjnego w kraju. Rezultatem rozmów było nagle zahamowanie napływu imigrantów do Finlandii w marcu 2016 r. Ceną porozumienia dotyczącego migracji było odstąpienie Finlandii od polityki ograniczania dwustronnych kontaktów, przyjętej jako reakcja na rosyjską interwencję na Ukrainie⁶⁴.

Podsumowanie

Inżynieria przymusowej migracji stała się bezprecedensową formą nacisku, za pomocą której FR realizuje swoje interesy geopolityczne. Wykorzystywanie tego narzędzia przez Rosję jest faktem, a nie pozbawioną empirycznych dowodów teorią spiskową, jak uważa część analityków związanych z instytucjami Unii Europejskiej. Porównanie przebiegu exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 dowodzi, że co najmniej od czasów zimnej wojny FR stosuje nowatorskie podejście do problemów bezpieczeństwa i teorii konfliktów w nauce wojskowej, w ramach których wypracowała skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji jako narzędzi destabilizowania państw i wymuszania korzystnych dla siebie ustępstw politycznych.

Począwszy od lipca 2021 r. kraje bałtyckie, a następnie Polska stanęły w obliczu bezprecedensowego zastosowania inżynierii przymusowej migracji przez Republikę Białorusi uzależnioną od FR. Oprócz działań związanych z destabilizowaniem sytuacji na granicy polsko-białoruskiej trwa systematyczna walka informacyjna przeciw Polsce, która jest prowadzona przez ściśle współpracujące ze sobą podmioty rosyjskie i białoruskie, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. czynnika humanitarnego. Coraz więcej informacji potwierdza pośrednie, a nawet bezpośrednie zaangażowanie białoruskich i rosyjskich służb specjalnych w te działania. Już pobieżna analiza sytuacji wskazuje na to, że jest to wariant inżynierii przymusowej migracji, opisany przez rosyjskich wojskowych jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego zdestabilizowania, a także narzędzie walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej Polski i grupy państw bałtyckich.

Przedstawiony w niniejszym artykule zarys rosyjskiej teorii i praktyki inżynierii przymusowej migracji może okazać się pomocny w prowadzeniu badań

⁶⁴ Opracowano na podstawie: P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys...*

nad przyczynami, przebiegiem i konsekwencjami operacji białorusko-rosyjskiej przeciwko państwom położonym na wschodniej flance NATO, a także nad potencjalnymi kierunkami tych działań i ich skutkami.

Mając na uwadze dotychczasowy przebieg tego rodzaju operacji prowadzonych przez Rosję lub zależne od niej podmioty oraz ich teoretyczne podstawy, zasadne wydaje się podjęcie badań nad:

- działaniami i środkami umożliwiającymi inspirację przepływu migrantów oraz metodami sterowania nim,
- charakterystyką wykorzystywanych miękkich i twardych środków oraz zakresem ich stosowania w rozwiniętej fazie działań w strefie przygranicznej z NATO i UE,
- charakterystyką operacji psychologicznych i towarzyszących im działań, ich skutecznością oraz grupami docelowymi nimi objętych, reakcją poszczególnych grup społecznych itp.,
- środkami i metodami neutralizacji tego rodzaju zagrożeń za pomocą środków niewojskowych.

Bibliografia

Alenius K., *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (red.), Chester 2021, s. 11–18.

Bartnik A., *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, nr 2, s. 57–71.

Bączkowski W., *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1938, nr 4, s. 1–18.

Bittman L., *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985.

Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983.

Duany J., *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, nr 11, s. 69–103.

Dupes Hawk K. i in., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014.

„Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021” 2021.

El Ghamari M., *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 4, s. 59–76.

Escalante F., *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

Finckenauer J.O., Waring E.J., *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998.

Fridman O., *Russian „Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*, Oxford 2018.

Galeotti M., *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019.

Greenhill K.M., *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (red.), Oxford 2019, s. 259–289.

Greenhill K.M., *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, K.M. Greenhill, P. Krause (red.), Oxford 2018, s. 204–228.

Greenhill K.M., *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, nr 96, z. 6, s. 23–36.

Greenhill K.M., *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, nr 10, z. 1, s. 6–21.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, nr 9, z. 1, s. 116–159.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010.

Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics, O. Fridman, V. Kabinik, J.C. Pearce (red.), Boulder 2019.

Jasper S., *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

Kaczmarek F., *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, s. 413–428.

Koblentz G.D., *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, nr 1, s. 1–24.

Kot-Majewska K., *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (red.), Warszawa 2016, s. 205–225.

Kotonen T., *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørgo, M. Mareš (red.), London 2019, s. 241–257.

Koura J., Waters R.A., *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, nr 43, s. 72–89.

Kraj K., *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, nr 8, s. 171–185.

Kraj K., *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017.

Larzelere A., *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988.

Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006.

Latner T.A., *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018.

Levchenko S., *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988.

Mania A., *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej, styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003.

Mertus J., *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004.

McElrath K., *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015.

McPherson A., *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence” 2018, nr 31, z. 2, s. 390–409.

Ministry for Foreign Affairs of Finland, *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016.

Musiał F., *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015.

Najzer B., *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020.

Pawlikowicz L., *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 193–209.

Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, Washington 2018.

Richelson J., *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986.

Schoemaker H., *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator” 2019, nr 7–8, s. 361–373.

Shuker P., Topor L., *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, H. Mölder i in. (red.), London 2021, s. 295–315.

Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe, w: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command*, Washington 2016, s. 11–105.

Steger N., *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2016.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 146: *Russia's Resurgence*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2017.

United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986.

United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism*, Washington 1982.

Wolf J.B., *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989.

Literatura rosyjska

Борхсениус А.В., *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны” 2016, nr 3, s. 2–10.

Величко В., *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013.

Владимиров А.И., *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «зачистка» Европы*, „Военно-промышленный курьер” 2015, nr 45, s. 8.

Владимиров А.И., *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012.

Военная мысль в терминах и определениях, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (red.), Москва 2018

Гареев М.А., Турко Н.И., *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 1, s. 4–10.

Герасимов В., *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 1–3.

Горкин А.П., *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001.

Калугин О., *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990.

Кряжев П.Н., *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, nr 1, s. 84–87.

Новиков В.К., Голубчиков С.В., *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 2, s. 64–71.

Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970.

Рудаков А.В., Устинкин С.В., *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 4, s. 33–37.

Сердюков А.Э., *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007.

Турло С.С., Залдат И.П., *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 447–569.

Фролов А.П., *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003.

Шарапов А.К., *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, nr 4, s. 103–109.

Źródła internetowe

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, s. 10 [dostęp: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, s. 4–5 [dostęp: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, s. 4 [dostęp: 1 XII 2021].

Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 1 XII 2021].

Galeotti M., *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [dostęp: 1 XII 2021].

NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [dostęp: 1 XII 2021].

Schmid A.P., *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, s. 5 [dostęp: 1 XII 2021].

Palmén T., *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [dostęp: 1 XII 2021].

Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [dostęp: 1 XII 2021].

Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [dostęp: 1 XII 2021].

Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [dostęp: 1 XII 2021].

Synovitz R., *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Szymański P., Żochowski P., Rodkiewicz W., *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [dostęp: 1 XII 2021].

Tamayo J.O., *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift, Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010 r., <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [dostęp: 1 XII 2021].

Rosyjskie źródła internetowe

Дугин А., *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke> [dostęp: 1 XII 2021].

Лепехин В., *Возможен ли альянс России с курдами против Турции?*, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Сурков В., *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Akty prawne

Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r. (DzU z 2000 r. nr 87 poz. 970).

Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej (Dz. Urz. UE C 136 z 11 V 2012 r.).